

ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR VE EĞİTİM ANLAYIŞI

Ord. Prof. REŞAT KAYNAR

Atatürk'ün sosyal inkılâpları üzerinde incelemeler yaparken, bu inkılâpların dayanak noktalarını oluşturan kültür ve eğitim anlayışını da belirtmek gerekir. Bu konuya girerken herşeyden önce Osmanlı İmparatorluğunun geleneksel kültür ve eğitim anlayışına eğilmekte yarar görüyoruz. Bu bakımdan kısa bir özetleme yapacağız.

Osmanlılar Devrinde Kültür İkileşmesi

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı düzeni, büyük ölçüde İslâm etkisi altında bulunuyordu. Osmanlılarda İslâmın dünya görüşü egemendi.

Tanzimat döneminin başlamasından sonra, Osmanlı düzeni üzerinde İslâm baskısının hafiflediği görülmektedir. Fakat bu hafifleme Osmanlı toplumunda Batının etkisiyle kültür ikileşmesini meydana getirmiştir. Osmanlıların toplum yaşamında beliren bu kültür ikileşmesi eğitim alanına da yansımış ve medrese ile mektep ikiliği biçiminde yerleşmişti. Medreseler İslâm dininin kesin egemenliği altında kalmışlardı. Bunlarda özgür düşünceye yer yoktu. Bağnaz bir görünümüleri vardı. Bunlarda temel esas, İslâmın inanç ve ibadetleri ile şeriat esaslarını öğretmekti. Batıdan taklit suretiyle aktarılan Tanzimat mekteplerinde ise, ancak dar bir alanda özgür düşüncenin varlığı kabul olunabilir.

Kültür ikileşmesi, Osmanlı hukuk düzenine de yansiyordu. bir yanda, İslâm hukuku dediğimiz şeriat kuralları ve kurumları yürümektedir. Bir yanda da Batıdan taklit yoluyla aktarılan kurallar ve kurumlar işlemektedir. Bu kültür ikileşmesinin meydana gelişinde, İslâmcıların ileri sürdükleri "maddî medeniyet" ve "manevî medeniyet" ayrımı etki yapmıştır. İslâmcılar, bilimle teknolojinin "maddî medeniyet" olduğunu ve müslüman toplumlara aktarılabilceğini, fakat "manevî medeniyet" in, yani hukuk, ahlâk, ekonomi ve yaşam biçimlerinin, reddedilmesi gerektiğini iddia ediyorlardı. İslâmcıların bu ağır baskısı karşısında Tanzimatçılar bir yandan

ülkede yerleşip çağdaş olmayan kural ve kurumların da korunmasını ödün olarak kabul etmişler, bir yandan da, çağdaş kural ve kurumların görev yapmalarına yol açmışlardır.

İslâmcıların “maddî medeniyet” ve “manevî medeniyet” diye yaptıkları ayırım, İkinci Meşrutiyetten sonra, Gökalp’in dilinde “hars” ve “medeniyet” ayırımına dönüşmüştür. Gökalp’e göre, “hars” yani kültür, ulusaldır ve bu bakımdan değişmez bir niteliği vardır. Halbuki medeniyet, bilim ve teknolojiyi içerdiğinden uluslararası bir karakter gösterir. Gökalp, kültürün ulusal olması dolayısıyla değişmesine karşıdır. Sadece başka ülkelerden medeniyet yani bilim ve teknoloji alınmakla yetinilmelidir. Ona göre ulusal niteliği olan kültür öğelerinden birisini başka bir toplumun kültürüne aşlamak olumlu bir sonuç vermez.

Atatürk’ün Kültür Anlayışı

Atatürk, Gökalp’ın “hars” ve medeniyet ayırımına karşıdır. Böyle bir ayırımın, toplumumuzun çağdaşlaşmasını durduracağını kabul etmektedir. Atatürk için kültür ve medeniyet ayrılığı yoktur; kültür ve medeniyet birdir. O, bu konuda şunları söyler : “Medeniyetin ne olduğunu hep başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti hars’tan ayırmak güçtür ve gereksizdir. Bu görüşümü açıklamak için hars ne demektir, tanımlayalım. Hars, insan toplumunun devlet hayatında, düşünce hayatında ve ekonomik hayatta yapabileceği şeylerin toplu sonucudur. Bir milletin medeniyeti dendiği zamanda, hars namı altında saydığım, insan toplumunun devlet, düşünce ve ekonomik olarak üç nevi faaliyetinden başka bir şey düşünülemez”.¹

Bu konuşmadan da anlaşılacağı üzere, Atatürk’ün medeniyeti de içeren bir kültür anlayışı vardı. Şayet Atatürk, Gökalp’in hars ve medeniyet anlayışını reddetmemiş olsaydı, Gökalp’in ulusal saydığı alanlarda çağdaşlaşmayı gerçekleştiremezdi. Bu duruma göre, hukuk alanında çağdaş ülkelerden aktarma yapılamazdı. Zira, Gökalp’e göre, hukuk düzeni “hars”ın bir ögesi sayılırdı. Bu bakımdan ulusalı ve bu alanda bir inkılâp yapılacak olursa, bu inkılâp toplum için yıkıcı olacaktı.

Atatürk döneminden önce yapılan reformlar, medeniyet ve kültür ayırımının etkisi altında kalarak, sadece teknolojinin taklit

¹ Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Yayını, 1959, s. 267

edilmesiyle sonuçlanıyordu. Teknolojinin dışında "hars" denilen şeyler aktarılamadığı için, taklitçilikten ileri gidilemiyordu. Oysa, çağdaş uygarlığın temel kaynağı, bu teknolojiyi doğuran dünya görüşü, yaşam biçimi ve zihniyettir. Bunun için de çağdaş yaşayış biçimi benimsenmeden, çağdaş dünya görüşüne sahip olunmadan, toplumun değişmesi ve gelişmesi olanaksızdı.

Atatürk her türlü taklit hareketlerine karşıdır. Çağdaşlaşabilmek için yaratıcı olmak gereklidir. Bu da ancak teknolojiyi meydana getiren zihniyet ve yaşam biçimini elde etmekle gerçekleşir.

Atatürk'ün nitelik bakımından medeniyeti kültürden farklı görmemesi ve medeniyeti kültürün özel bir durumu olarak açıklaması, bugün Kültürel Antropoloji'nin de tartışmasız kabul ettiği bir prensiptir. Atatürk'ün ölümünden sonra çok gelişen Kültürel Antropoloji, Atatürk'ün sağlığında vurguladığı esasları bugün bilimsel bir sonuç olarak kabul etmektedir.

Atatürk, geleneksel kültürden çağdaş kültüre, inkılâpçı atılımlarla geçilebileceği görüşündeydi. Geleneksel kültür unsurlarının yerini, yenilerinin alacağını kabul ediyordu. Örneğin, devletin geleneksel yönetim biçimi olan saltanat ve hilafet yerine, cumhuriyet geçmiştir. İkili kültür ve ikili eğitim yerine de, bir tek eğitim yani millî eğitim egemen olmuştur. Böylece, geleneksel kültürün eskimiş unsurları koparılarak yeni unsurlar getirilmiştir. Atatürk'ün bu görüşleri ölümünden sonra çok gelişen Kültürel Antropoloji tarafından bilimsel bir gerçek olarak kabul edilmiştir.

Atatürk, geleneksel Osmanlı kültürüne egemen olan şeriat düzeni yerine yeni unsurların geçebilmesi amacıyla lâiklik sistemini aktarmıştır. Nitekim bugün Türk toplumu, eskisi gibi müslüman bir toplumdur ama, lâik bir devlet yönetimine sahiptir. Atatürk'ün geleneksel Osmanlı kültüründen modern kültüre geçişi ve lâiklik sisteminin bu husustaki büyük yardımı, Türk Toplumunun değişiminde ve gelişiminde etkili olmuştur. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk yurttaşlarının çok büyük çoğunluğu, dünyadaki bütün Müslümanlar gibi, dinlerine içtenlikle bağlıdırlar. Fakat bu Müslümanlar inan ve ibadet bakımından lâik Müslümanlardır. Böylece Müslüman Türkler, eylemsel olarak, lâik devleti kurmuşlardır ve bu devleti sürdürmektedirler.

Atatürk'ün Eğitim Anlayışı

Atatürk'ün eğitim anlayışı, kültür değişimine ilişkin anlayışının bir sonucudur. Eğitimin çağdaş kültüre dayanması, eğitimde ulusalılık ilkesini bozmayacaktır. Atatürk, Milli Kurtuluş Savaşına başlarken dayandığı ulusçuluk hareketi, bu bakımdan statik bir hareket değildir. İşte Atatürk'ün eğitim anlayışı bu temel esas üzerine dayanmaktadır. Böylece eğitim, çağdaşlaşmaya dayanan ulusal nitelik kazanacaktır. Dinsel öğeler, bu çağdaşlaşmayı engelleyemez.

Lâiklik hareketiyle Türk insanı, toplumun alinyazısını değiştirmeye gücünün kendi elinde olduğuna inanacaktır. İslâm kültürü, bu gerçeğe katılmaz ve bu gerçeği benimsemez. Onun için gerek doğa, gerekse toplum, Tanrı tarafından düzenlenmiştir. Bu düzen değiştirilemez. Bu bakımdan, toplumun alinyazısını insanlar değil; Tanrı tayin eder. Atatürk'ün eğitim anlayışı, Türk insanının gerek doğal çevreye, gerekse toplum çevresine etki yapıp toplumun alinyazısına egemen olmasını ve bu hususta insan iradesinin üstün gelmesini amaçlar. Atatürk bu zihniyetin ışığı altında inkılâpçı atılımlarla Türk toplumunun eğitim aracıyla çağdaşlaşmasını sağlamak istemiş ve bu konuda mücadele vermiştir.

Atatürk'e gelinceye kadar bütün Osmanlı döneminde, medrese ve evkaf okullarında bir değişiklik yapılamamıştır. Zira bu kurumlar dinsel esaslara göre dondurulmuş bulunmaktaydı. Batıdan alınan Tanzimat okullarında ise, özgür düşünceye de yer verilmiş bulunuyordu. Bu bakımdan, Batıdan alınmış okulları sürdürerek medreseleri ve evkafın yönetiminde dinsel baskılarla devam eden ilkokulları da kaldırmak gerekliydi. Şu var ki medrese ve evkafın ilkokulları ile yeni okullar arasındaki farklı eğitim kaldırılamamıştır. Bunun sonucu, birbirinden ayrı zihniyette kuşakların yetişmesi olmuştur.

Her ne kadar Gökalp, evkafın yönetimindeki ilkokulların Eğitim Bakanlığınca denetlenmesini ileri sürmüş ve böylece öğretim birliği önermişse de, iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi, evkaf okullarıyla medreselerin kaldırılarak eğitimin birleştirilmesine yanaşmamıştır.

Millî Kurtuluş Savaşının zaferlerle sona ermesinden sonra, Atatürk "Öğretimin Birliği" hareketiyle Evkaf ve Şeriye Bakanlıklarını kaldırmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunan bütün okulların yönetimini ve denetimini Maarif Bakanlığına bağlamıştır.

Fakat Öğretimin Birleştirilmesi Kanununun yayınlanmasından sonra, medreselerin kapatılmamasını, sadece bunların üzerinde reform yapılarak varlıklarının sürdürülmesini isteyen ünlü aydın kişiler çaba harcadılar. Hatta bu kurumların adlarının “Hakimiyeti Milliye” veya “İnkılâp Medreseleri” biçiminde değiştirilerek yürütülmesini istiyorlardı. Atatürk, bu önerileri reddetmiştir. Böylece eğitim kuruluşları, teolojik kuruluşlar olmaktan kurtarılmıştır. Lise ve ortaokul müfredat programlarından 1927 yılında din dersleri çıkarılmıştır. Doğu dilleri olan Arapça ve Farsça dillerinin öğretilmemesi için bu derslere Programda yer verilmemiştir. Şu var ki; Lise ve ortaokul müfredat programlarından din dersleri çıkarılmasına karşılık, köy okullarındaki din derslerine dokunulmamıştır. “Köy İlkokulları Müfredat Program”ın dan aşağıdaki esaslara saygı gösterilmek suretiyle devamında bir sakınca görülmemiştir. Din dersleri haftada bir saat gösterilecektir. Bu derslerde Tanrı'nın birliği, tarihsel gerçeklere bağlı olarak Peygamberimizin yaşamı anlatılacaktır. İslâmın temel esasları, modern ahlâk prensipleri olarak açıklanacaktır. Bu prensipler arasında şu esaslara yer verilecektir. Kimsenin dinine ve inancına karışılmaması anlatılacaktır. Çok çalışmak telkin edilecektir. Hayırlı insan olmaları istenecektir. Başka insanlarla iyi işlemler görmesi telkin edilecektir.

Atatürk döneminin kültür ve eğitim anlayışı, Türk toplumunun değişmesini, gelişmesini ve böylece çağdaşlaşmasını sonuçlandıracak bir karakter göstermekteydi. Fakat, Atatürk'ün ölümünden sonra gelen iktidar çevreleri, Türk toplumunu dinsel sömürülerden koruyamadıkları için, bugün tekrar kültür ikileşmesi hastalığı ortaya çıkmış ve ayrı kaynaklardan gelen birbirine karşıt iki kuşağın savaşım tehlikesi belirmiş bulunmaktadır.